

gozatokat, egyéb kéziratokat (ünnepi megemlékezések, családtörténetek, helytörténeti dolgozatok), kisnyomtatványokat, térképeket, fotókat, hang- és videofelvételeket. Elkészítették a helyi rendeletek mutatóját, feldolgozták a helyi újság cikkeit, a lapkivágotokat témák szerint csoportosították. A gyűjtemény használói itt is főként tanulók, de érdeklődnek a könyvtárban a településről a hétfégi telkesek és az itt üdülők is. Az 1990-es évek közepén „Válogatás Csákvár helytörténetének irodalmából” címmel összeállítottak egy, kéziratok levéltári forrásokat, régészeti, néprajzi, történeti írásokat, irodalmi feldolgozásokat stb. tartalmazó bibliográfiát, amelyet folyamatosan kiegészítenek. 1995-ben jelent meg „Hétköznapjaink és ünnepeink” címmel a Csákvári Hírmondó 1990–1994-es évfolyamainak repertóriumát.

A korántsem teljes és részletes áttekintésből tanulságként talán az vonható le, hogy a helyben „keletkező” helyismereti dokumentumok legteljesebb (és feltárt) gyűjteményével a települési könyvtárnak kell, kellene rendelkeznie. Ezt egészítheti ki a megyei könyvtár gyűjtő- és helyismereti feltáró munkája.

Komlósi József

Pável Ágoston könyvtári öröksége

Hovatovább 35 éve már, hogy a Vas megyei könyvtárosok kutatják és idézik Pável Ágoston tevékenységéből azokat a tanulságokat, amelyek korunk még működő könyvtárainak hasznára lehetnek.

Meg-megújuló kísérleteket teszünk, hogy a jelenkori és jövőbeni könyvtári kultúráinkhoz szilárd támaszt adó, múltunkból építkező szellemi háttérrel erősítsük. Az igyekezet érthető és indokolt.

Művelődéspolitikai közhely az olvasás és a könyv veszélyeztetett helyzete a videó, a számítógépes mutatóanyagok és az internet korában. Bár a Gutenberg-galaxis végét jelző évtizedes jóslatok a valósággal történő ütközések közben megmegtorpannak, felmelegítve, újabb és újabb tálalással, más-más körítéssel makacsul jelzik, hogy a könyv és a könyvtár hagyományos felfogása és gyakorlata valóban óriási kihívásokkal kénytelen szembenézni.

A világszerte jelentkező és szakmánkat közvetlenül érintő változások egyre gyorsabban érnek el hozzánk. Amíg a szabadpalc magyarországi alkalmazása csak közel száz év után követte a nagyobb amerikai könyvtárak gyakorlatát, addig pl. a CD-ROM vagy a lenyűgözően gyors távközlés könyvtári birtokbavétele, az ezekre épülő szolgáltatások bevezetése alig néhány éves lemaradással jelenik meg a magyar könyvtárak életében. Alig 7-8 éve annak, hogy a nagyobb magyarországi könyvtárakban megtették az első lépéseket az elektronikus kölcsönzés- és olvasónyelvintéskészítésre, a mai tervek viszont már olyan információs infrastruktúra jelen idejű kifejlesztését tartalmazzák, amelyek megvalósításában mindennapi használatra elérhető lesznek a hazai és nemzetközi elektronikus könyvtárak szolgáltatásai.

Ugyanakkor valamennyien tudjuk, hogy bármennyire is „veszélyeztetett” az olvasás és a könyv helyzete, bármennyire is gyorsak és hangosak az információ-

robbanás eseményei, nyomasztóvá attól válnak a gondok, hogy a magyar társadalom fájdalmai között a kultúra – benne a könyvtárügy – jajkiáltásai alig-alig találhatnak értő fülekre. Miközben a könyvtári gyűjtőkörök határai tematikailag, de főleg formailag eddig soha nem látott mértékben tágulnak, miközben a kezelhetőségüket, hozzáférhetőségüket szolgáló technika kínálata küszöbünk előtt tornyosul, a legtöbb magyarországi könyvtár örül, ha legalább az eddig elért eredményeit, költségvetési és személyzeti kondícióit meg tudja őrizni, és örül, ha ezeket az éveket egyáltalán túléli.

Van tehát ezernyi okunk arra, hogy hitünket, elszántságunkat a múlt példáival is erősítsük.

Pável Ágoston 1886. augusztus 28-án született Cankován – akkor Vashidegkútnak hívták a falucskát – egy szabómester harmadik gyermekeként. 1897–1901 között a szentgotthárdi gimnázium tanulója, ahol vend anyanyelve ellenére a 28 tagú osztály legjobbjaként színjelesen végzett. Tanulmányait a szombathelyi Premontrei Főgimnáziumban, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán folytatta. Magyar–latin szakos hallgató volt, de a szaktárgyain kívül szerbhorvát, orosz nyelvi és szláv összehasonlító nyelvészeti előadásokat is látogatott. A tanulás mellett tanított is, többek között tanítványa volt Szent-Györgyi Albert, az utóbb Nobel-díjas professzor. „A szekundák rövidesen eltűntek, bizonyítványom fokozatosan javult és vittem is valamire az életben. Hálás vagyok ezért Pável tanár úrnak és kívánom neki, hogy még sok olyan tanítványa legyen, aki eléri az egyetem rektori méltóságát” – nyilatkozta évtizedekkel később a világhíró tudós.

1911-ben szerzett tanári oklevelet, tanított Tordán, Dombóvárott, majd Szombathelyen. 1928–1929-ben otthont adott Weöres Sándor gimnáziumi tanulónak, akit a szombathelyi gimnáziumba írtak be. „Az a pár hónap, amit Guszti bátyámnál töltöttem, volt életem legértékesebb ideje... Tulajdonképpen Guszti bátyám indította meg az életem lavináját: addig koravén, beteg gyermek voltam és akkor kezdtem egy új, már nem gyermeki, látszólag „dekadens”, de valójában ép életet élni. Nagyon különös kapcsolat volt a miénk. Pável az örök gyermek, én pedig már koravén – valahol az évek sűrűjében találkoztunk. Talán nem túlzás azt mondanom, nemcsak én tanultam sokat Páveltől, hanem Ő is éntőlem.”

1933. márciusában megindította a Vasí Szemle című tudományos folyóiratot, melynek haláláig szerkesztője volt. „Célkitűzésünk... Vas vármegye helytörténetének és Dunántúl kulturális problémáinak szolgálata a legtágabb értelmében” – fogalmazta meg Pável a lap programját. Közben verseskötetei jelennek meg, a szlovén klasszikus irodalomból, elsősorban Ivan Cankartól fordít magyarrá. Néprajzi gyűjtőutat tesz az Őrségben, melynek eredményeként 1936-ban jelenik meg az Őrségi képek című munkája. 1941-ben a szegedi egyetem bölcsészeti karán a délszláv nyelv- és irodalom tárgyköréből magántanárrá habilitálták. 1946. január 2-án halt meg, és mivel a háború utáni politikai viszálykodás Jugoszláviával nem kímélt semmit és senkit, nevét tíz évig alig lehetett kiejteni. Szinte a déli szomszédunkkal való békülékenység tüntető jele volt, hogy 1956 kora tavaszán lakóházán a jugoszláv nagykövet jelenlétében emléktáblát helyeztek el. Ma iskolai kollégium, sétány, énekkar, Szentgotthárdon pedig múzeum viseli nevét, Vas megye egyik fontos kitüntetését róla nevezték el, mellszobra a Savaria Múzeum előtt áll. Ennyit röviden életútjának legfontosabb állomásairól.

Amikor az 1920-as évek közepén átvette a könyvtár irányítását, kiváló érzékkel figyelt fel a legfontosabb tennivalóra, a gyűjtemény korszerűsítésének szükségességére. Egyik jelentésében így írt: „...rossz hírbe keveredett a múzeum, a város és a vármegye egyetlen közkönyvtára... volt idő, amikor jóformán csak diákok, öregedő nénikék és egy-két német család olvasta levendulaszagú, divatjamúlt ócskaságait. A modern szépirodalom és az újabb irodalmi, művészeti és tudományos kérdések iránt érdeklődők messze elkerülték a könyvtár porosodó polcait.”

Nyilvánvalóvá vált előtte, hogy a közművelődési könyvtári gyűjteménynek az a feladata, hogy a kor színvonalán és az igényekhez igazodva alkalmas keretet adjon az önműveléshez, az önálló ismeretszerzéshez és az egyéni érdeklődés felkeltéséhez és kielégítéséhez. Észrevette a városi lakosság egyre fokozódó és differenciálódó irodalomszükségletét, amely a választék gazdagítására, az eddigiektől eltérően szélesebb kínálat megteremtésére sarkallta. Ugyanakkor nyilván ő is látta, hogy a művelődésre felsekentett közönség egy része az első világháborút követő nyomorúságok között elszegényedett, és bár akarja, szereti a könyvet, de nem tudja megvásárolni. A Szombathelyi könyvtárügyének fejlesztésére tett páveli erőfeszítések jelentőségét és tanulságait is abban kell látnunk, hogy ezekhez a felismerésekhez méretezett könyvtárpolitikai célokat szorgalmas és elszánt munkával a gyakorlatban igyekezett megvalósítani.

Természetesen legelőbb az elkésérítő pénzügyi akadályokat kellett legyőznie. A rendkívül alacsony állami dotáció sokszor a legszükségesebb működési feltételek megteremtését sem biztosította. Ahogy 1926-ban írja: „Fillér pénz és egyetlen portörló rongy nélkül” kezdik a gazdálkodást és a „keserves koldulással, akárhányszor alázkodó kilincseléssel összekönyörgött összeg éppen hogy elég a szegénység valamelyes enyhítésére.”

Innen, az ezredvégi kínlódásainkból visszatekintve és a jelenlegi pályázati lehetőségek, alapítványi támogatások, keserédes szponzorkeresések gyöttrődéseire hasonlítva Pável Ágoston kéregetése önértetnővívelő példa. Makacs és célúdatos értelmiségiként gyakorlatias pénzszerző akciókat szervezett. Nagyszabású sorsjegy-akciója, a támogatást kérő levelek sokasága, amelyeket világi és egyházi méltóságokhoz, gyáriparosokhoz és takarékpénztári igazgatókhoz intézett, nem gyámoltalan és meghunyászkodó szobatudósról vallanak. Tudta, hogy mind könyvtári, mind múzeumi tekintetben nem kis értékek kezelésére és megőrzésére vállalkozott, és mindenféle teketória nélkül sok helyről kérte – Jézus nevében és a kolduskodó magyar kultúra érdekében – a pénzt, ahol csak remélte a meghallgatást. Olyan volt, mint egy léket kapott hajó szikratávírásza, állhatatosan küldte – az esetek többségében eredmény nélkül – SOS jeleit a megye nagyhatalmú és nagy vagyonú uraihoz. Hallgassák meg Kemal pasához – aki vadászni járt a sárvár- környéki erdőkhöz – írt levelét:

„1939. Március hó. Őfensége Juszuf Kemal királyi hercegnek, Alsószeleste

A vármegyének, – amelynek területén Fenséged vadászlaka épült – székhelyén áll az u.n. Vasvármegyei Múzeum épülete. Kívülről málladozó épület, de belül annál gazdagabb muzeális anyag van felhalmozva. Ennek a kulturális intézménynek egzisztenciális érdekében bátorkodunk Fenséged elé járulni tiszteletteljes sorainkkal... Olvasótermünk nincs, holott a nagyon gazdag fo-

lyóiratállomány és a kölcsönosztály már régen kitermelték a szükségét. Rak-tárhelyisége, műhelye, fényképező és mérgező kamrája egyáltalán nincs a múzeumnak... Nincs irodája és fogadószobája... Nincs laboránsa... Nincs sa-ját altisztje, de még csak kerítése sincs. A falak kívül-belül száználmas benyo-mást tesznek. Az északi oldal összes ablakai korhadtak, a legtöbbje zárhatat-lan, úgyhogy becsurog rajtuk az eső és a hólé... A felsorolt hiányok és teendők legalább is 120.000–140.000 pengős befektetést igényelnek. Sajnos, ezt az összeget semmi úton módon nem sikerült felhajtanunk... Ezért bátorkodunk a helyzet őszinte feltárásával Fenségedhez fordulni, akinek finom kultúrérzé-ke, nemes áldozatkészsége és megértő jósága már szinte közmondásos a me-gyében... Fenséged egy távoli boldog ország verőfényes tájairól jár hozzánk, a mi becsületes és jobbsorsra érdemes szegénységünkhöz... Mély tisztelettel esedezünk, kegyeskedjék a Múzeum kibővítésére és egyéb céljaira megfelelő összeget hocsátani rendelkezésünkre és így nevét örök időkre és kitörölhetet-lenül beleírni Nyugatmagyarország kultúrájának történetébe.”¹

A pasa nem válaszolt. Az intézményi irattárból tudjuk, hogy Pável segélykérő esedezéseire többnyire nem voltak eredményesek, de nem egyszer megértő támo-gatókra is rátalált. A gyűjtemény kiegészítését és a kívánatos irányú bővítését a bizonytalan anyagi háttér kedvezőtlenül befolyásolta, de fent emlegetett könyv-tárpolitikai elvek érvényesülése jól kimutatható. Bár a könyvtár állományát erősen tarkítja az az anyag, amely a kényszerű körülmények folytán, ajándékozásokból és talán elgondolásai ellenére került a könyvtár birtokába, így is alkalmas volt arra, hogy a sokoldalú érdeklődés kielégítője legyen. Vásárlásainál arra törekedett, hogy a szépirodalom mellett korának jelentősebb tudományos és ismeretközlő könyvei is az olvasókhöz jussanak.

Hogy távol állt tőle a szimpla szépirodalmi kölcsönkönyvtári szemlélet, mi sem bizonyítja jobban, mint a nagy számú, kézikönyvként használható magyar és ide-gen nyelvű enciklopédia, szótár, bibliográfia és egyéb lexikális, összefoglaló szak-irodalmi segédkönyv beszerzése. A tájékoztatás és önművelés eszközeinek bőse-ges megjelenése a könyvtár polcain Pável gyarapítási politikájának legjellemzőbb vonása.

Ugyanakkor a szépirodalom köréből is nagyvonalú válogatással gyűjtötte a klasz-zikusok műveit és az igényes kortárs irodalom hazai és külföldi képviselőinek alko-tásait. Az eddigi, nem teljes összehasonlításaink azt bizonyítják, hogy a második vi-lágháború előtt Magyarországon kevés városi közkönyvtár kínált ilyen választékot olvasóinak.

Könyvtári elveinek korszerű megvalósítását tükrözi a gyűjteményen belül az a szerep, amelyet a folyóiratoknak szánt és biztosított. A periodikumok jelenléte és választéka Pável korában még nem számított olyan szerves és természetes ál-lományrésznek, mint manapság. A gazdag gyűjteményben különösen sok értékes irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat található. Vásárlások útján, a Vasi Szemle duplum példányainak ügyes felhasználásával olyan folyóirat-állo-mányt gyűjtött össze, amely – a háborús veszteségek ellenére – a kutatók és szakem-berek részéről fél évszázad múltán is sok elismerést szerez a könyvtár utódjának, a

¹ Kiss Gyula–Takács Miklós: *Pável Ágoston (1886–1946) = Vasi Szemle, 1966. 2. sz. 205–225. p.*

szombathelyi könyvtárnak. Kitarító figyelemmel gyűjtötte a Vas megyei nyomdák termékeit, és tartalmuktól függetlenül egy csoportba osztotta azokat.

Előadásom időbeli korlátozottsága nem teszi lehetővé, hogy terjedelmesebben és részletezőbben elemezzük a városi könyvtár állományának összetételét és értékeit Pável keze munkája nyomán. Az azonban talán az elhangzottakból is egyértelműnek tűnik, hogy Pável könyvtárosi szereplésének lényege és értéke elsősorban a gyűjtemény gondozásában és fejlesztésében van.

Könyvtári érdemei vázlatos bemutatásának felsorolásához tartozik annak megemlézése is, hogy milyen jelentőséget tulajdonított a szolgáltatások folyamatosságának, a nyitvatartási időnek, a könyvtáros szolgálatkész tájékoztatásának, a helyben olvasás lehetőségének. Szívósan és kitaróan küzdött az önálló olvasóterem megnyitásáért. A speciális kívánságok és a magasabb szintű igények kielégítését nem tekintette a tudományos könyvtárak kizárólagos jogának, és a tájékoztatás, a helyben olvasás feltételeinek megteremtésével a közművelődési könyvtár funkcióinak, szolgáltatásainak – a helyi társadalom szükségleteihez igazodó – kibővítésére törekedett.

„Megtörtént” – írja munkájáról egy kérdőívben adott válaszában –, „hogy főleg szakmunkáknál és szakkérdéseknél – egész délutánokat, sőt egész napokat kellett szentelni egy-egy olvasónak, míg közös munkával összehordtuk azt az anyagot, amelyre szüksége volt. Ez terhes munka és az adminisztráció rovására megy, de elkerülhetetlen, mert mégis csak az olvasó egyéni és a kutatás tudományos vagy szépirodalmi érdeke a legfőbb könyvtári érdek.”

Az örökség önkényes szemezgetését még egy vonással szeretném kiegészíteni: a könyvtárosi „kuli-munka” megemlézésével. Amikor 1924-ben a könyvtár vezetését vállalta, vállálnia kellett azt a munkát is, amely az elhanyagolt állomány rendezésében, feltárásában, katalogizálásában rá várt. Igaz, hogy voltak kisegítői, azonban azok sem szakemberek és főleg nem főfoglalkozásúak. Ő maga is leírta, de utódai sem tudják másképp elképzelni: valóban éjt nappallá téve dolgozott, robotolt, vezette a leltárnaplót, ezrével írta a raktári jelzeteket –, természetesen kézzel, hol piros ceruzával, hol tintába mártott tollal – másolta a katalóguscédulákat és szerkesztette azokból – példás szakszerűséggel – a könyvtár katalógusait. Arra is volt gondja és ideje, hogy nyomtatott katalógusban tájékoztassa a város közönségét a könyvtár választékaról. Aki életében végzett már könyvtári „aprómunkát”, vezette a könyvtári nyilvántartásokat, bibliográfiát készített és rendezte, nyálazta a cédulák ezreit a szükséges sorrendben, az tudja csak igazán értékelni Pável Ágoston keze munkáját.

Fáy Ervin, a tudós premontréi paptanár, aki a második világháborút követő legnehezebb időszakban állt a szombathelyi könyvtár élén, három évvel Pável halála után ezt írta róla: „Elismeréssel és hálával emlékezem meg legkedvesebb munkakörében kifejtett két évtizedes, értékes munkásságáról... és ... bizonyos vagyok abban, hogy az általa lefektetett alapokon kellő anyagpótlással, az állomány időszerű felfrissítésével, az övéhez hasonló lelkiismeretes munkával és talán a mainál megfelelőbb helyiségekkel felépül majd a város korszerű könyvtára. Ez, hogy Eötvös József szavaival éljek és Pável lelkiiségét idézzem, – folytatja Fáy – „nemcsak a tudományok bizonyos szűk körét megvilágító fáklya lesz, hanem egünkön álló nap, mely az ész világosságával és a kedély melegévet sugározza majd be az emberek életét.”²

2 Fáy F. Ervin: Pável Ágoston, a könyvtáros. = *Dunántúli Szemle*, 1944. 7–8. sz. 53–55. p.

Fáy tanár úr megnyerő pátozzsal fogalmazott több mint ötven éves bizakodása még nem vált teljességgel valóra. De elfogultság nélkül mondhatjuk, hogy az egymást felváltó könyvtáros-nemzedékek fáradozásának céljai és távlatai az erre való törekvést tükrözik. Pável könyvtárosi tevékenységének igazi és méltó örökösei azok lehetnek, akiknek az új és nehéz viszonyok között a legtöbbet sikerül könyvtári eszközökkel – hogy Eötvös szóhasználatánál maradjunk – az ész világosságából, a kedély melegéből és a múlt tanulságaiból a magyar olvasóközönségnek átadnia. Biztos, hogy ebből a munkából nem csekély mértékben a helyismereti könyvtárosok is kiveszik részüket.

Takács Miklós

A Budapestensia kialakulása, avagy három könyvtárosportré

A millenniumi századforduló: a csábító lehetőségek, az útkeresések és útválasztások kora s egyben az útkeresőké és az útválasztóké. Új lehetőségek – vagy azok illúziói – nyíltak meg a társadalom egésze s annak egyes területei előtt, így a magyar könyvtárügy előtt is, sőt annak még oly szűk mezejét sem hagyták érintetlenül, mint a helytörténeti gyűjtés.

E történeti pillanatban Magyarországon általános volt a meggyőződés, hogy a helytörténeti irodalmat gyűjteni és őrizni kell, de nyitott kérdés volt, hogy milyen formában, milyen intézmény keretében? A múzeum, a levéltár, az iskola és a helyi – városi – könyvtár egyaránt potenciális gyűjtőhelynek mutatkozott. S a könyvtáron belül is – figyelmünket most csak erre fordítjuk – eltérő külföldi példák álltak a magyar kezdeményezők előtt. Európában – mint azt Bényei Miklós egyik írása felvázolja – a könyvtárak ilyen irányú tevékenységének két eltérő alaptípusa alakult ki: egyrészt a közép-kelet-európai, mely a történeti értékek megőrzésére helyezte a hangsúlyt, tehát *helytörténeti* jellegű volt, másrészt a nyugati nagyvárosok nyilvános könyvtáraiban, a public librarykben kialakult típus, mely elsősorban a használó polgárok gyakorlati igényeit szolgálta a városra vonatkozó információk nyújtásával, tehát *helyismeretet* adott. A kérdés, melyre írásom választ keres: a századvég, a millennium Budapestjének könyvtára melyik utat választotta?

A kérdés nem akadémikus, az adott pillanatban mindkét irányultság esélyes, társadalmilag megalapozott volt. Egyfelől Magyarországon, így Budapesten is elevenen élt a 19. század romantikus historizáló szemlélete, mely a társadalom újjászületéséhez elengedhetetlenül fontosnak tartotta a múlttal, „az éji homályban késlekedő régi dicsőséggel” való szembesülést, lett légyen szó akár egy nemzet egészéről, akár egy városról, például a hajdan fényes nemzeti szimbólumként emlegetett, de a 19. század elején már csaknem teljesen elnémetesedett Budáról. E patrióta alapállású, edukatív törekvés mellett ugyanakkor megjelent egy másik, ettől alapjaiban eltérő gyakorlati szükséglet. A 19. század végére a hatalmassá duzzadó metropoliszok élete – így az egyesült Budapesté is – bonyolulttá és ne-

hezen áttekinthetővé vált, s a városvezetésnek, mely korábban csak józan bölcseséget kívánt, részletekbe menő információkra volt szüksége a lakosság egészségügyi, iskolai, szociális helyzetéről, a közellátásról és így tovább. A városegysítés után jelentkező vezetői igény rövidesen létrehozta Budapesten a maga sajátos információszolgáltató apparátusát, a Fővárosi Statisztikai Hivatalt. E hivatalnak, hogy működni tudjon, gyűjtenie kellett minden olyan szöveges dokumentumot, melyből a városra vonatkozó adatot nyerhetett.

Krónika

1891, Budapest székesfőváros tanácssterme. A jövő évi költségvetést tárgyalják, valaki szóba hozza a (létesítendő) könyvtár ügyét. Felpezsdül a terem. Mindenki tiszteli a könyvtárat – elvileg – és mindenkinek rossz a lelkiismerete: nemrég utasítottak vissza egy jelentős könyvtári alapítványt, Frank Ignác hagyatékát. Mindenki érzi, hogy könyvtárra szükség lenne, de mindenki fél attól, hogy határozott tervvel – s határozott anyagi igényekkel – álljon a tanácsülés elé. Ráadásul könyvek is vannak már, régiek és újak, rendezetlenül. Tohuvabohu, termékeny zűrzavar. A rendező elv hiányzik, egy ember, aki valóban akarja a könyvtárat, és tudja, hogy milyen könyvtárat akar.

Lett ilyen ember. A sors iróniája, hogy nem egy, hanem kettő. A fővárosi könyvtárat ketten kezdték építeni, mint hajdan Róma falait.

Egyfelől *Toldy László*, a fővárosi levéltár vezetője vállalkozott a könyvtár létrehozására, miközben másfelől *Kőrösy József*, a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója már javában alakította a maga bővülő, könyvtárrá nemesedő gyűjteményét.

Kettős arckép: Toldy László és Kőrösy József

A történet két főszereplője a századvég magyar értelmiségének két tipikus alakja. Talán érdemes portréjuknál a szokásosnál hosszabban elidőzni.

Toldy László a hagyományos nemzeti műveltség iránt elkötelezett családi örökség folytatója. Apja, Toldy Ferenc „a magyar történetírás atyja”, aki élethivatásának a régi magyar irodalom emlékeinek gyűjtését, feldolgozását és népszerűsítését tartja. Gyűjtés, feldolgozás, továbbítás: a könyvtári tevékenységnek is alapműveletei. Toldy Ferenc életművét tekintve: irodalomtörténész, foglalkozását tekintve: könyvtáros.

Toldy László, a fiú a szó klasszikus értelmében konzervatív: a múlt értékeinek tisztelője, lelkes ápolója. Foglalkozása: levéltáros. Szellemi irányultságát jól tükrözik műveinek címei. Pl.: *A régi magyarok műveltségének története*, *Zrínyi Miklós könyvtára*, *Virág Benedek költészete*, *Magyarország műveltségi állapota az Anjouk korában* stb. Toldy szaktudós, aki kiadja 7 kötetben *A fővárosi alapítványi oklevelek gyűjteményét*, de mindenek előtt népművelő, a szó legnemesebb értelmében: tankönyvek és magyar történeti témájú ismeretterjesztő művek szerzője, *Magyar Ifjúság Lapjának* szerkesztője. Ismerve a családi hagyományt és Toldy László beállítottságát, nem lepődhetünk meg aktív érdeklődésén a nálunk ez idő tájt kibontakozó közművelődési könyvtári kezdeményezések iránt. A *Budai Könyvtár Egylet* te-

vékenységét, az első korszerű és eredményes budapesti közművelődési könyvtári kísérletet (mely, mellesleg, könyvtártörténetünkben máig nem kapta meg méltó helyét) több cikkében kíséri figyelemmel. S mikor a városi tanács az 1891-es ülés után vállalkozót keres a létesítendő fővárosi könyvtár megszervezésére, Toldy László, mint a Fővárosi Levéltár vezetője, készségesen vállalkozik erre a nagyon is bizonytalan feladatra.

Ha Toldy Lászlóban a magyar századforduló nemzeti-értékkonzervatív értelmiségének tipikus alakjára ismertünk, Kőrösy József a kor másik meghatározó típusát képviseli: az első generációs új, liberális értelmiséget.

Őt nem köti családi hagyomány. Apja zsidó kereskedő volt, tönkrement és vidékre vonult, fiát sógorára, egy fővárosi orvosra bízta, az taníttatta ki az érettségüig. Utána self-made man-ként maga törte az utat magának: kenyerét egy pénzügyténél, az Első Magyar Biztosító Társaságnál kereste, később elvégezte az egyetemet. A fiatal Kőrösyt – Toldyval ellentétben – nem a humaniorák, az irodalom és a történelem érdeklik, hanem a társadalom jelenének élete, a város lakóinak gazdasága vagy szegénysége, műveltsége, egészségi állapota s ezek egzakt vizsgálatának módszere, a statisztika. Egyre mélyrehatóbb cikkeket, tanulmányokat ír a magyar társadalom kérdéseiről. Felfigyelnek rá, Kemény Zsigmond megbízta a Pesti Napló nemzetgazdasági rovatának vezetésével. 1870-ben meghívják az újonnan szervezett Fővárosi Statisztikai Hivatal élére.

Szerencsés választás volt. Kőrösy felkészültsége, sokoldalú érdeklődése, páratlan alkotóereje 1870 után, az új intézmény élén bontakozott ki a maga teljességében, ekkor vált a századvég kiemelkedő társadalomtudósává.

Helyi gyűjtemény kialakítása – két különböző felfogásban

1892-ben Toldy László hivatalos, de bizonytalan megbízást kapott *közigazgatási szakkönyvtár* létrehozására. (A „közigazgatási szakkönyvtár” volt a bűvszó, amit hivatalból mindenki használt, de mindenki különbözőképpen értelmelte.) Toldy azonban mást akart. Első lépésként azt javasolta, hogy kiindulási alapként szerezzék be visszamenőleg az MTA összes történelmi kiadványát, *„tekintettel e gyűjteménynek városunk történelme szempontjából nagy fontosságára.”* Ez az 1892-es indítvány vetette fel először hivatalos dokumentumként – mint azt Remete László kimutatta – a budapesti várostörténet szempontjából fontos művek gyűjtését. Ez volt a kezdet, a Rubicon, melynek átlépése után néhány évvel, 1896-ban Toldy érkezettnek látta az időt, hogy részletes és indokolt gyűjtőköri javaslattal álljon elő. A Fővárosi Közlönyben napvilágot látott tervezete három nagy funkcionális egységet nevez meg. A felsorolás sorrendje nem véletlen. Elsőként a Budapestre vonatkozó irodalom teljes körű gyűjtését részletezi, másodikként egy általános gyűjtőkörű közművelődési könyvtár állományának megalapozására tesz óvatos javaslatot, végül – megadva a császárnak ami a császáré – a közigazgatási szakkönyvtárt említi meg.

A helytörténeti gyűjtésre kidolgozott elveit ma is érdemes részletesen idézni. Javaslatára szerint gyűjteni kell *„minden olyan nyomtatványt, mely Budának, Pestnek, Óbudának történetére vonatkozik, vagyis a városnak földirati, természeti, gazdasági vagy bármi néven nevezendő leírását tartalmazza, akár régebbi, akár újabb keletű legyen... a legtágabban értelmezve mindent, ahol e három városról*

hacsak mégoly kevés adat fordul is elő, gyűjteményes munkákat, folyóiratokat, hírlapokat, térképeket is.” Figyelemre méltó a patrióta hangvételű indokolás is: „*Ily gyűjtemény külföldön számtalan városban található ... még a műveltség alsóbb fokán álló országokban, így pl. Belgrádban is... Fővárosunknak története annyira összeforrt az ország történetével, hogy nagy szolgálatot teszünk még a hazai történeti kutatásnak is.*”

Bár Toldy idézett gyűjtőkori javaslatai sohasem kaptak hivatali szentesítést, valójában hat éven keresztül mégis ezen elvek alapján épült az akkor már hivatalosan is *fővárosi könyvtárnak* nevezett intézmény állománya. 1902-ben, a régi fővárosi könyvtár működésének utolsó évében a *Budapestensia* néven elkülönített gyűjtemény 1607 kötetet számlált, a teljes állomány egyötödét tette ki.

E pontnál meg kell jegyeznünk, hogy a helyi vonatkozású művek beszerzése és őrzése önmagában nagyon régi jelenség, szinte egyidős magukkal a könyvtárakkal. De a régi fővárosi könyvtár volt az, ahol ez a tevékenység intézményesült: végiggondolt és írásba foglalt elvek alapján elkülönített, sajátosan feltárt és kezelt gyűjtemény működött. Forgalmáról is rendelkezünk adattal: az utolsó évben a *Budapestensia* 250 kötetét használták a könyvtár olvasói.

A Toldy által vezetett városi könyvtár két alapvető egységből állt: egy általános gyűjtőkörű közművelődési gyűjteményből és egy – a teljesség igényével gyarapított – helyismereti gyűjteményből. Voltaképpen egy mai megyei könyvtár modellje áll előttünk. De nemcsak modell: egy jól működő, nagy forgalmú intézmény is. Hadd jellemezze itt egy rövid idézet Toldy utolsó hivatalos jelentéséből (s mellesleg stílusával jellemezze magát Toldyt is): „*És ha valaki megnézi a könyvtár forgalmi statisztikáját, kell, hogy lelke örömmel teljék meg ezen felvirágzáson. Olvasóközönségünk nagy részét a közép- és felsőiskolai ifjúság képezi ugyan, de ezek mellett képviselve van minden foglalkozási ág: papok, írók, tanárok, tanítók, művészek és nem utolsó sorban egyszerű iparosok is.*”

A városi hivatalok útvesztőiben sok minden megtörténhet. Az is, hogy egyszerre nem egy, hanem két könyvtár kezd kiépülni. Toldy könyvtárával egy időben, de már azt megelőzően is, Kőrösy József keze nyomán kialakult egy nagyszágrendben hasonló, de jellegében eltérő gyűjtemény.

Kőrösy a Fővárosi Statisztikai Hivatalt vezette, melynek feladata a városra vonatkozó adatok összegyűjtése és feltárása volt. Különösen fontosak voltak a városban levő intézmények: ipari és kereskedelmi vállalatok, egészségügyi és oktatási intézmények adatai, s így természetesen ezek forrásai, ezek kiadványai is. Maga Kőrösy társadalomtudósként a világvárossá nőtt főváros életének meghatározóan fontos területeit vizsgálta. Kutatási területeinek főbb irányait jól illusztrálják műveinek címei. Néhány közülük: *Pest város halandósága, A gyermekhalálzás Budapesten, A vagyonosság és a foglalkozás befolyása a halálokokra, A pesti építkezések, A pesti elemi iskolák állapotáról, Budapest nemzetiségi állapota.* – Kőrösy tehát a főváros életének gyakorlati kérdéseit kutatta a statisztika, illetve az általa hangsúlyozottan nagyra becsült szociológia eszközeivel. („A XX. században a szociológia a pozitív filozófiának kimagasló tetőpontját képezi” – mondom.) Munkája adatok és szövegek elemzésére épült.

A korabeli magyar tudományos könyvtárakban a társadalomtudományt a filozófia részének tekintették, és csak elméleti műveit gyűjtötték, Kőrösynek a munkájához azonban másféle könyvtárra volt szüksége, olyanra, mely a teoretikus műveken

kívül gyűjti a társadalmi tényeket, információkat tartalmazó szövegeket, ha azok mégoly jelentéktelennek látszó brosrák is. Magyarországon nem lévén ilyen korszerű értelemben vett társadalomtudományi könyvtár, s különösen olyan nem, amelyik a sajátosan budapesti anyagokkal is rendelkezett volna, Kőrösy József megteremtette ezt a könyvtárat. Egy negyedszázadon át gyarapította gyűjteményét, kisebb részben vásárlással, nagyjából kiterjedt kapcsolatai és a rendszerré fejlesztett kiadványcserék révén. Könyvtára – szemben Toldy heterogén gyűjteményével – homogén jellegű volt, s így jellemezhetjük: törzsanyag a Budapest életéről konkrét információt adó művek teljességre törekvő gyűjteménye, ezt egészítette ki egyrészt a magyar, ill. külföldi kitekintést adó társadalomtudományi anyag, másrészt a társadalomelmélet, a szociológia újabb keletű elméleti irodalma, végül a kutatás módszertani irodalma, mindenekelőtt statisztikaelméleti művek. Együtt volt tehát csírájában egy társadalomtudományi szakkönyvtár, ez azonban Kőrösynél többé-kevésbé megmaradt a városismereti gyűjtemény keretei között.

Kőrösy könyvtára (szemben Toldynak a korabeli közép-kelet-európai modellnek megfelelő gyűjteményével) gyakorlatias szemléletével közelített a public library eszméjéhez, de ha olvasói bázisát tekintjük, távol állt tőle. Kőrösy urbanisztikai gyűjteményét a kutatók szűk köre vette csak igénybe, holott a public library lényege, hogy a szakemberek és az érdeklődő polgárok egyszerre használják.

Krónika

1903. A két párhuzamosan épülő könyvtár nem a végtelenben találkozott, hanem egy nagyon is konkrét ütközési ponton: a város vezetése elhatározta, hogy csak egyetlen, kizárólag közigazgatási könyvtárat finanszíroz a továbbiakban, azt viszont tisztességesen: állandó gyarapítási kerettel és szakképzett könyvtárosok alkalmazásával.

A pillanat sorsfordítóan drámai: most dől el egy évszázadra szóló érvénnyel, hogy milyen lesz a jövőendő városi könyvtár karaktere, s azon belül mi lesz a Budapestensia sorsa.

A kezdeményezés lehetősége Toldy és Kőrösy után ismét egy markáns egyéniség kezébe került: Szabó Ervinébe.

A harmadik portré: Szabó Ervin

Szabó Ervint szükségtelen itt bemutatnunk. Nyilvánvaló, hogy a kor két értelmiségi típusa közül mérhetetlenül távol állt Toldy nemzeti-konzervatív világától, s közelebb Kőrösyhez. A „közel” szó szerint is érthető: az egyetemen Kőrösynek a tanítványa volt, ő hívta fel figyelmét a közgazdasági kérdések társadalmi fontosságára s a társadalmi jelenségek egzakt, statisztikai mérésének lehetőségére. Egyetemi szakdolgozatát, mely egyben első publikált műve is, tanára hatására írta. Másrészt Kőrösy – ekkor már idős és betegeskedő ember – az életműve fontos részének tekintett könyvtárat olyan ember kezébe kívánta átadni, akiről feltételezhető volt, hogy az ő szellemiségének megfelelően fogja folytatni e tevékenységet. Ezért esett választása Szabóra.

Természetesen Kőrösy tisztában volt világnézetük lényeges különbségével is. Ő liberális volt és reformer, aki azért érdeklődött behatóan a főváros szociális, egészségügyi, oktatási intézményei iránt, mert meg akarta jobbítani őket. Szabó Ervin szocialista volt és forradalmár, aki elsősorban nem városi intézményekben gondolkodott, hanem a társadalom egészének mozgása, jellege, erőviszonyai érdekelték. „Könyvtárra lefordítva” Kőrösy elsősorban helyismereti–társadalmi gyűjteményben gondolkodott, Szabó Ervin ennél szélesebb körű, átfogó társadalomtudományi könyvtárban.

A gyűjtemény újraalakítása – a harmadik modell

Térjünk vissza a könyvtárra, pontosabban az ekkor bezárt termekben sorsukra váró három különböző funkciójú gyűjteményre. Adva volt:

- egy társadalmi szakkönyvtár – a Kőrösy-féle – erős Budapest-centrikus jelleggel, mely magában hordozta egy nagy társadalomtudományi könyvtár csíráit;
- egy általános gyűjtőkörű könyvtár – a Toldy-féle – mely magában hordozta egy közművelődési funkciójú városi könyvtár csíráit;
- egy helytörténeti gyűjtemény Budapestensia néven, mely magában hordozta egy nagy helytörténeti gyűjtemény, sőt azon túlmenőleg egy történeti jellegű tudományos könyvtár lehetőségét.

Sík mezőben hármas út.

Az események időpontjában fiatal és szélsőségesen radikális Szabó Ervin nem bízik a kor közművelődési intézményeiben, de szilárdul hisz a társadalomtudományban, mely a közvetlen politikai cselekvés transzmisszióján át képes az egész társadalmat újra- és jobbá formálni. Egy pillanatig sem kétséges tehát, hogy a hármas könyvtári örökségből

- a Kőrösy-féle társadalmi gyűjteményt teljes egészében átveszi, hogy egy átfogó társadalomtudományi könyvtárrá fejlessze;
- a Toldy-féle általános gyűjtőkörű, közművelődési jellegű anyagot teljes egészében kiselejtezi, csak néhány kézikönyvtári műnek megkegyelmezve.

De mi fog történni a Toldy által gyűjtött Budapestensiaikkal?

Az 1904-es átvételi jegyzőkönyvből tudjuk, Toldy Budapest gyűjteményét Szabó Ervin lényegében változtatlanul átvette. (Toldy katalógusa 1607 budapesti vonatkozású műről tud, Szabó Ervin 1906-os évi jelentésében 1304 munka szerepel.) Szabó tehát örökölt egy gyűjteményt. Mit tett gazdaként?

Ilyen irányú tevékenységében két periódust különböztethetünk meg. Fővárosi könyvtárosságának első szakaszában, a kezdeti 5-6 évben legfőbb ambíciója volt a társadalomtudományi gyűjtemény olyan gazdagítása, hogy az a társadalmi-politikai cselekvéshez szükséges szellemi fegyvertárrá váljék. Ugyanakkor Szabó példásan ügyelt arra is, hogy a fővárosi hivatalából, tisztviselői kötelezettségéből fakadó köteleességeknek is korrektül eleget tegyen. Ezek közé tartozott a helytörténeti gyűjtemény kezelése is. Az átvett gyűjteményt a Toldy által kidolgozott keretek között nemcsak gondosan megőrizte, hanem további gyarapításáról is gondoskodott. A Budapestensia mindezzel együtt mennyiségileg egyre szerényebb viszonylagos he-

lyet foglalt el a növekvő társadalomtudomány mellett. Toldy idejében a „B” aránya az állományban 20% volt, néhány év múlva ez az arány 5%-ra csökkent.

1910 előtt Szabó Ervin attitűdje lényegesen megváltozott. A közvetlen pártpolitikától mind jobban visszavonulva a társadalom megváltoztatásában egyre nagyobb szerepet tulajdonít az áttételesebb szféráknak, a közműveltség, a széleskörű olvasottság elterjedésének. Ennek könyvtári vetületeként fordul figyelme a szélesebb közönségű és funkciójú korszerű nyilvános könyvtár felé. A legjobb pillanatban érkezik Wlassics Gyulának, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa elnökének felszólítása arra, hogy a főváros szervezze meg az első valóban modern, angol-amerikai mintájú közkönyvtárt.

Volt más kívülről jövő tényező is, amely felpuhította a tiszta társadalomtudományi koncepciót: a főváros könyvtárára testált hagyományos könyvgyűjtemények. A Zichy-, a Ballagi-, a Szüry gyűjtemény olyan gazdag történeti anyaggal árasztotta el a könyvtárat, hogy akarva-akaratlanul fel kellett vállalni a történelmi gyűjtőkört is.

1910-et követően Toldy és Kőrösy modellje után egy új könyvtármodell kezd kialakulni: kísérlet a magyar public library megteremtésére, mely valami módon a két előd művének is a szintézise, de más is, több is azoknál: új, szélesebb körű funkciót jelent, s új, sokkal szélesebb körben megcélzott közönséget. Az új modellben a helytörténet/helyismeret is új funkciót kap. Az 1910–14 közötti időszak a Toldy által megálmodott és megalapozott gyűjtemény reneszánsza. Ekkor válik a gyűjtemény önálló szervezeti egységgé, ekkor alakul ki új kezelési rendje és új, a korábbinál összehasonlíthatatlanul mélyebb feltárási módja. Olyan fordulatok ezek, melyek hővebb ismertetést érdemelnének, ha a keretek megengednék, s ha nem adna felmentést az a tény, hogy itt már a szakirodalomban is jól feldolgozott területre értünk.

Katsányi Sándor

Nyílt levél a könyvtárosokhoz

Kedves Kollégák!

Ez év februárja és májusa között a Berzsenyi Dániel Főiskola 150 levelező tagozatos tanár szakos hallgatója azt a feladatot kapta, hogy *távoktatási formában* végezze el a *kutatás-módszertani alapokat* közvetítő tananyagot, amelynek címe: *Mit–Hol–Hogyan*. Ennek kapcsán körülbelül 80 köz- és szakkönyvtárat kerestek fel, és mint az a tanfolyam végén kitöltött kérdőívekből és összefoglalókból kiderült, legalább ennyi, de inkább több könyvtáros segítségét kérték munkájukhoz.

Ezúton szeretném megköszönni minden kollégának azt a segítséget, amelyet a hozzájuk „furcsa” kérdésekkel forduló hallgatóknak nyújtottak. Tanulmányi kötelezettségként, a gyakorlati jegy megszerzése érdekében el kellett olvasniuk a nyomtatott és elektronikus formában egyaránt hozzáférhető, a könyvtárhasználattal, információszerzéssel és részben információfeldolgozással foglalkozó tananyagot, és el kellett végezniük a szöveg közben jelzett feladatokat. A feladatok több célt is szolgáltak, és nagyrészt csak könyvtárban voltak elvégezhetőek. A hallgatóknak

- a) meg kellett ismerkedniük a szakirodalmi dokumentumokkal és
- b) az azokban való tájékozódás alapjaival, valamint
- c) a bibliográfia (vagyis számunkra a felhasznált irodalom jegyzéke) készítésével és
- d) a hivatkozással kapcsolatos főbb ismeretekkel.

A tanulás hatékonyságát a félév végén beadott, bibliográfiát is tartalmazó kutatási beszámoló és a többnyire sikeresen megoldott záróteszt segítségével tudtam megítélni. (Az eredmény azt mutatja, hogy közös munkánk sikerrel járt: a hallgatók kétharmada minden feladatot jól megoldott, és hasznosnak, bár kissé későinek tartotta a kurzust.)

Sok esetben szerepelt a tananyagban az a mondat, hogy *ha nem tud valamit, forduljon a könyvtárhoz*. Önök a legtöbb esetben türelmesen és készségesen segítették őket. Hagyták, hogy érvényesüljön a kínai mondás szelleme: ne halat adj, hanem halászni taníts.

Sajnos, voltak negatív példák is, erről a már említett kérdőívek, illetve záróbeszámolóik tanúskodnak. A kollégák egy része teljességgel feleslegesnek tartotta a kurzust, mondván: „akkor mire valók vagyunk mi?...” Mások úgy érezték, hogy inkább kikeresik a hallgatónak, amit akar, csak ne kelljen már annyit magyarázni. Sajnos, volt olyan is, aki egyszerűen magára hagyta a tájékozódni kívánó hallgatót. Megtisztelőnek érzem viszont, hogy voltak olyan könyvtárvezetők, akik a tananyagot látva úgy döntöttek, hogy munkatársaikkal elvégeztetik a tanfolyamot, hogy ismereteiket a használóképzés szempontjait is figyelembe véve frissítsék fel.

Valószínűleg e levél címzettjei között is van olyan kolléga, aki vagy nem is tudta, hogy létezett egyáltalán ez a tanfolyam, vagy nem tudta, hogyan lehet hozzáférni. Ennek nem az Önök mulasztása az oka, hanem az a tény, hogy ez egyelőre egy *kísérleti tananyag* volt: Először próbálkoztunk azzal, hogy a *kutatás-módszertani ismereteket* *távoktatási módszerekkel és széles körben* adjuk át. Az összegyűlt tapasztalatok alapján a tananyagot átdolgozzuk, majd pedig lehetővé tesszük, hogy a felsőoktatás, az önképzés vagy a szakmai továbbképzés részévé váljék.

Még egyszer köszönöm mindenkinek a közreműködését.

Frank Róza

Checkpoint®

Hogyan védhetjük meg a könyvtári állományokat?

A könyvek lopások elleni védelmére a Checkpoint által kidolgozott könyvtár-
védelmi rendszerek alkalmazása jelenti a leghatékonyabb megoldást. A papír-
vékony biztonsági címkék, melyek a védendő állományokra kerülnek, a ki-
járatnál elhelyezett antennák között áthaladva jelzést adnak.

A biztonsági címkék nyomtathatók, rajtuk olyan információk helyezhetők el,
melyeket a könyvek egyszerűbb kezelésére lehet hasznosítani (vonalkód,
leltári-, katalógusadatok stb.).

A könyvtárvédelmi antennák rádiófrekvenciás elven működnek, ami azzal a
nagy előnnyel jár felhasználóinak, hogy nem alakul ki detektálás nélküli holt-
tér, mint a mágneses rendszerek esetében.

Checkpoint

**Checkpoint Systems Hungary
Kft.**

Budapest 1155

Dembinszky u. 1

Tel.: 06 1 30 50 100

Fax.: 06 1 30 50 101

www.checkpointsystems.com

Tökéletes védelem
és elegáns megjelenés

